

الف) روابط ایران و انگلستان

انگلستان به منظور تحقق اهداف زیر، پیاپی سفیرانی را روانه دربار قاجار کرد:

- ۱- ایران را از اتحاد با رقیبان و دشمنان انگلستان باز دارد.
 - ۲- از ایران به عنوان پایگاه دفاعی برای حفظ هندوستان استفاده کند.
 - ۳- با تسلط بر بازار ایران، زمینه وابستگی اقتصادی این کشور را فراهم آورد.
- سیرجان ملکم، سر هاردفور دجونز (قرار داد مجمل) سر گوراوولی از مهم ترین سفیران انگلیسی در ایران بودند.

مهم ترین تعهدات دو کشور در قرارداد مفصل:

- ۱- ایران به هیچ کشور اروپایی اجازه عبور از خاک خود را برای رفتن به هندوستان ندهد.
- ۲- ایران از حمله افغانان به هندوستان جلوگیری کند.
- ۳- در صورت حمله یک کشور اروپایی به ایران، انگلستان به ایران کمک مالی و نظامی نماید.

دسیسه برای جداسازی:

هدف انگلستان از جدا کردن سرزمین های شرق ایران (افغانستان و بخشی از سیستان و بلوچستان):

ایجاد منطقه ای تحت نفوذ و سلطه خود در مرزهای هندوستان بود.

حمله اول ایران به هرات: با مرگ ناگهانی عباس میرزا، کارفتح هرات ناتمام باقی ماند.

حمله دوم: در دوره محمدشاه انگلستان برای جلوگیری از تصرف هرات به جنوب ایران حمله و جزیره خارک را اشغال کرد. حمله سوم: عصر ناصرالدین شاه اما دوباره، نیروهای انگلیسی به بوشهر و خرمشهر هجوم آوردند و شاه قاجار را وادار به قبول معاهده پاریس و جدا شدن افغانستان و هرات از ایران کردند.

انگلستان با هدف تثبیت مرزهای غربی هندوستان، بخش هایی از سرزمین های ایرانی در مناطق بلوچستان و سیستان را تصرف کرد. سپس ژنرال گلداسمیت بلوچستان و سیستان را به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم کرد که بخش شرقی نصیب انگلستان شد.

اخذ امتیازات اقتصادی:

الف) قرارداد رویتر: مهم ترین این امتیازها در دوره سپهسالار، امتیاز رویتر بود که به موجب آن حق احداث راه آهن، بهره برداری از معادن (به جز طلا و نقره و سنگ های قیمتی) و جنگل ها و احداث کانال های آبیاری به مدت ۷۰ سال و اداره گمرکات به مدت ۲۵ سال به رویتر واگذار گردید.

ب) قرار داد تالبوت: در سفر سوم ناصرالدین شاه به اروپا، امتیاز انحصار خرید و فروش توتون و تنباکوی ایران در برابر پانزده هزار لیره و یک چهارم سود سالانه به مدت ۵۰ سال، به تالبوت واگذار شد.

ب) روابط ایران و روسیه

اهداف پطر کبیر:

۱- تبدیل روسیه به یک قدرت برتر جهانی

۲- دست یابی به آب های آزاد و گرم خلیج فارس و اقیانوس هند

تهاجم نظامی روسیه به منطقه قفقاز و گرجستان باعث بروز دو دوره جنگ، میان دو کشور شد.

۱- دور اول جنگ های ایران و روسیه: به مدت ده سال، به پیروزی روسیه و بستن قرارداد گلستان انجامید که به موجب

آن، نه تنها بخش هایی از نواحی شمالی میهن ما، شامل ولایات گرجستان، داغستان و اران و شهرهایی چون تفلیس،

در بند، باکو، گنجه، شکی، شیروان و ... به روسیه واگذار گردید، بلکه ایران از داشتن نیروی دریایی در دریای خزر نیز محروم شد.

۲- دور دوم جنگ های ایران و روسیه:

دلایل شروع:

الف) مشخص نبودن خطوط مرزی در عهدنامه گلستان

ب) نارضایتی مردم مسلمانی که زیر سلطه روس ها قرار گرفته بودند.

ج) ناخشنودی و نارضایتی مردم ایران از مفاد قرارداد گلستان.

د) فتوای جهاد علما

مهم ترین دلایل شکست نظامی ایران از روسیه عبارت اند از:

۱- عدم حمایت مالی فتحعلی شاه از سپاه عباس میرزا

۲- کمبود تسلیحات و تجهیزات نظامی سپاهیان ایران

۳- عدم اطاعت و عدم حمایت شاهزادگان حاکم در ولایات از عباس میرزا

۴- بی کفایتی برخی فرماندهان سپاه ایران مانند آصف الدوله

۵- پایان یافتن جنگ های روسیه و عثمانی و آمدن ژنرال پاسکیویچ روس به جبهه ایران

مفاد عهدنامه ترکمانچای:

الف: افزودن بر مناطق و شهرهایی که در عهدنامه گلستان از ایران جدا شده بودند، شهرهای ایروان و نخجوان و بخشی از دشت مغان نیز به روسیه داده شد.

ب: ایران متعهد شد که ۵ میلیون تومان غرامت به روسیه پرداخت کند و به اتباع آن کشور در ایران، حق مصونیت قضایی (کاپیتولاسیون) بدهد.

ج: روس ها یک قرارداد تجاری را نیز ضمیمه عهدنامه ترکمانچای کردند که اقتصاد و بازار ایران را عملاً در اختیار آنان قرار می داد.

پیامد بلندمدت قرارداد ترکمانچای، افزایش نفوذ و دخالت سیاسی و اقتصادی روسیه در ایران بود.

با انعقاد قرارداد آخال رود اترک مرز میان دو روسیه و ایران تعیین شد.

امتیازهای تأسیس بانک استقراضی، تشکیل نیروی قزاق و شیلات شمال، مهم ترین امتیازاتی بودند که روس ها در دوران ناصرالدین شاه از ایران گرفتند.

ج) روابط ایران و فرانسه

هیئت اعزامی ناپلئون هنگامی وارد ایران شد که آقامحمدخان به قتل رسیده بود و حاج ابراهیم خان کلانتر نیز حاضر به مذاکره با آنان نشد.

طبق مفاد قرارداد فین کنشتاین در زمان فتحعلی شاه، ناپلئون متعهد شد به ایران کمک نظامی کند و فتحعلی شاه نیز تعهد کرد که به فرانسه اجازه دهد از خاک ایران برای حمله به هندوستان استفاده نماید.

شاه قاجار در اولین اقدام، دستور داد تا انگلیسی ها خاک ایران را ترک کنند و جزیره خارک به فرانسه واگذار شود. هیئتی نظامی از فرانسه به ایران آمد و آموزش نظامی سپاهیان ایران را به عهده گرفت. با صلح روسیه و ناپلئون روابط ایران و روسیه ادامه پیدا نکرد.

(د) روابط ایران و عثمانی

تنها در اواخر سلطنت فتحعلی شاه، با درخواست عثمانی، قرارداد ارزنة الروم اول میان دو کشور منعقد شد.

زمینه های تیرگی ایران و عثمانی:

۱- اختلافات مرزی

۲- بی احترامی عثمانی ها به مقابر ائمه اطهار علیهم السلام

۳- کشتار شیعیان در کربلا

قرارداد ارزنة الروم دوم با نمایندگی امیرکبیر میان ایران و عثمانی بسته شد. موضوع آن حل اختلافات مرزی دو کشور بود.